

ПАНРУСИЗМ – ІДЕОЛОГІЯ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Корновенко С. В.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 р. розпочалася повномасштабна агресія РФ проти України. Її результатом, окрім іншого, стали воєнні злочини військових збройних сил країни-агресора, що мають ознаки геноциду, котрі потребують фахового юридичного оформлення як належна доказова база для Міжнародного трибуналу. Початок війни, небачена жорстокість, злочини проти людяності, зміст виступів і дописів вищого політичного керівництва країни-агресора, – ці та інші фактори викликали культурний шок не лише в Україні, а і в Європі, світі. Спроби «достукатися» до свідомості громадян РФ виявилися марними. Понад 70% населення країни-агресора схвалюють війну Росії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас в українському інформаційному просторі спостерігаємо різновекторну номінацію загарбників та їх ідеології: «рашисти», «фашисти», «нацисти» тощо. Наприклад, Г. Сидорова послуговується поняттям «звичайний рашизм», розуміючи під ним війну, всепоглинаючу неправду, ізоляцію країни-агресора, «коли люди перестають бути громадянами, втрачають здатність думати», катастрофу політичної системи, переписування історії на догоду ідеям диктатора тощо¹. Я. Кротов уживає термін «панцинізм», що, на його думку, «виріс із тоталітаризму»².

Формулювання цілей. На наше переконання, ці та інші означення повною мірою не відтворюють зміст ідеології агресора та практику її реалізації, а є її складниками. Ми вважаємо, що для того, щоб здолати хворобу, *потрібно чітко поставити діагноз і розписати лікування*. Осмислення невідомого на підставі зіставлення/порівняння з відомим – цілком нормальна пошуково-пізнавальна парадигма для нагромадження первинних наукових знань, водночас не єдино можлива. Автор роботи ставить за мету з'ясувати сутність і зміст «проекту великої російської нації» – панрусизму.

Виклад основного матеріалу. Третя світова війна, розпочата агресією РФ проти України 24 лютого 2022 р., має потужний ідеологічно-інформаційний складник. Це війна за свідомість, за ідентичність, відповідно – війна свідомостей та ідентичностей. У цій війні українській свідомості, українській

ідентичності, українській ідеології протистоїть «проект великої російської нації» – панрусизм.

Одним із ідеологів та популяризаторів панрусизму є провідний експерт Російського інституту стратегічних досліджень Олег Неменський. У своїх працях^{3,4,5}, датованих 2010-ми – 2020-ми рр., він активно і послідовно просуває ідеологію панрусизму, висловлені ним тези відтворюються вищим політичним керівництвом країни-агресора.

За визначенням О. Неменського, панрусизм – ідеологія, що стверджує спільну російську ідентичність всіх східних слов'ян, що обстоює ідею їх історичної, культурної та політичної єдності. Носії ідеології панрусизму не визнають розподілу східних слов'ян на «три братніх народи»; негативно ставляться до українства; політичні кордони між східними слов'янами вважають політичною роздробленістю.

До поняттєвого апарату цієї ідеології належать такі: «Російська земля/Русская земля», «єдина Русь», «російський світ/русский мир», «російська віра/русская вера». У них поняття «Русь» і похідні від нього ототожнюються з «Росія» і похідними від нього. Зокрема, «російський світ/русский мир» – простір російської культури та російської мови, що об'єднує їх носіїв в усьому світі.

Підставою панрусизму є факт російської самосвідомості, який, на думку панросійських ідеологів, фіксується у минулому в усіх східних слов'ян.

Актуальною культурною та політичною ідеологією панрусизм, як вважають його адепти, стає на початку ХХІ ст. На їх переконання, панрусизм є популярним, зважаючи на популярність гасел реінтеграції російського простору на ґрунті слов'янської спільності. Актуалізація саме слов'янської ідентичності, «доводять» панрусисти, зумовлена спотворенням і звуженням спільної у попередні часи для східних слов'ян російської ідентичності та збереженням у масовій свідомості тези радянської пропаганди про «три братні народи» – росіян, українців, білорусів.

Панрусисти «обґрунтовують» хибність тези про те, що «проект великої російської нації не відбувся. Їхні так звані «аргументи» зводяться до такого.

1. Факту поразки не було, оскільки не існувало загальноросійського націоналізму як чітко сформу-

¹ Сидорова Г. Обыкновенный рашизм. URL: <https://www.svoboda.org/a/obyknovennyy-rashizm-galina-sidorova-o-rossii-s-putinyim/31763817.html>

² Кротов Я. Панцинизм. URL: <https://www.svoboda.org/a/pantsinizm-yakov-krotov-o-vysshey-stadii-imperializma/31785301.html>

³ Неменский О. Панрусизм. *Вопросы национализма*. 2011. № 3. Вып. 7. С. 34–43.

⁴ Неменский О. Модели южнорусской идентичности на Украине. *Вопросы национализма*. 2014. № 2 (18). С. 20–31.

⁵ Неменский О. Об идеях, изложенных в статье Путина по Украине. URL: <https://riss.ru/article/16577/>

льованої ідеології та відповідних політичних практик. Був факт загальноросійської самосвідомості, були вияви його негативної реакції на заяви українського націоналізму. Лише на початку ХХІ ст. з'явилися інтелектуальні та політичні умови для повноцінного створення проєкту великої російської нації.

2. Загальноросійська свідомість – головна умова для існування такого проєкту – продовжує існувати, зазнавши перекозучень. Актуальність загальноросійської опції виявляється у негативному ставленні більшості росіян до факту від'єднання України і Білорусі, а домінуюче ставлення до українського націоналізму можна визначити як неприховано вороже.

3. Альтернативні радянському проєкти української, білоруської, російської націй, що утворилися після розпаду СРСР, виявилися нереалізованими такими, як задумувалися. За максимально сприятливих політичних умов вони не змогли ствердити свої ідентичності, свої культурні форми, здійснити на їх підставі внутрішньодержавну інтеграцію. Є факт панування в абсолютної більшості населення всіх трьох країн загальноросійської літературної мови – головної основи панрусизму.

4. Факт перемоги українства на окремих територіях, насамперед йдеться про Західну Україну, ніяк не скасовує загальноросійську самосвідомість і проєкту, що на ній ґрунтується. Так, українці як новий народ – в деяких областях уже факт, що відбувся, але він жодним чином не зобов'язує решту східних слов'ян відмовлятися від своєї історичної ідентичності та сприймати новостворені ідентичності.

Панрусизм і русофільство, на переконання О. Неменського, – схожі поняття, однак мають істотні відмінності. **Панрусизм** – ідеологія політичної та культурної єдності всіх східних слов'ян. **Русофільство** – реакція на свідомо антиросійські ідеології.

Власне російська ідентичність, стверджують панрусисти, не наводячи доказів, за своєю природою передбачає дві загальноросійські сентенції:

- 1) зберігає пам'ять про часи єдиної Давньої Русі;
- 2) несе з собою загальноросійську культуру.

Основні міфологеми панрусизму, що не витримують наукової критики, зводяться до такого.

1. Мислення транскордонне, що заперечує державні кордони, вони розуміються як антиросійські.

2. Пам'ять про минулу єдність Русі з традицією «збирання руських земель».

3. Для панрусизму актуальним політичним простором є канонічна територія Російської Православної Церкви.

4. Московоцентризм: Москва як історично найсильніший центр Русі. Москва – сакральний центр, а тому московоцентризм – пріоритетний напрям панрусизму.

5. Слов'янство – не етнографічний термін, а духовна спільність народів. Як російська самосвідомість

заснована на конфесійно-церковних поняттях, так і слов'янство є спільнотою народів-церков, мовою богослужіння якої була церковнослов'янська.

6. Українізація – головний ворог панрусизму, головна ідеологія розколу загальноросійського простору, ефективний засіб дерусифікації на землях Західної Русі.

7. Українство ґрунтується на штучно створеній ідентичності. У минулому немає свідчень існування етнічних українців. Історичною формою самосвідомості є лише російська.

8. Сучасний проєкт «возз'єднання слов'янських народів» – паліатив* панрусизму, що виник за умов дерусифікації свідомості основної частини населення України і Білорусі.

Для становлення ідеології панрусизму та відповідних політичних проєктів, на переконання його adeptів, є дві основні перешкоди/виклики:

1. Конфлікт з українським націоналізмом. Цей виклик є надзвичайно важливим. Навколо нього, як відповідь на цей виклик, формується сучасний панрусизм. Саме по лінії прийняття/неприйняття українства проходить основне ідентитарне та ідеологічне розмежування у сучасній Україні. Пробудження російськості/«русскости» відбувається шляхом заперечення українського національного проєкту;

2. Інший подразник – ідеології та практики русофобії. Реакція на нього – інструмент становлення сучасного русофільства.

Головною метою сучасного панрусизму, на думку його ідеологів, є реставрація російської ідентичності та російського історичного мислення. Лише за умови успішного просування в цьому напрямі російська ідентичність стане достатньо сильною, щоб набути офіційного статусу.

Досягнення поставленої мети, вважають панрусисти, передбачає вирішення таких трьох основних завдань.

1. Подальша розробка і суспільна презентація місцевих патріотизмів, що є складниками загальноросійського проєкту – малоросійської ідеології, західнорусизму, русинства, російської ідеології козацтва, Новоросії тощо.

2. Необхідність офіційного визнання у державах із автохтонним російським населенням широких прав російського народу та необхідності проведення російської політики.

3. Адміністративно-територіальне об'єднання Російської/Русской землі. Форми можуть обговорюватися: від міждержавного союзу до єдиної унітарної держави. Політично розколота Російська земля – арена боротьби різних національних проєктів.

* Ліки чи який-небудь інший засіб, що дає тимчасове полегшення хворому, але не виликовує хвороби. Малодійовий захід, який лише частково або тимчасово забезпечує вихід із скрутного становища; напівзахід.

Проілюструємо реалізацію у публічній сфері міфологем панрусизму, представлених у дописах В. Путіна, Д. Медведева, Т. Сергійцева.

Зокрема, В. Путін однозначно стверджує панрусистські міфологеми, написавши про те, що «росіяни і українці – один народ, єдине ціле». Відносини між Україною та Росією для нього – відносини між частинами «одного історичного простору», «частинами єдиного народу»⁶.

Для президента країни-агресора поняття «українець» позбавлене етнічного смислу. В його інтерпретації первинно воно «позначало прикордонних служилих людей, що забезпечували захист зовнішніх кордонів». Подібно він трактує і поняття «Україна» – «різні порубіжні території». Лівобережжя для нього – «Малоросія». «Малороси у більшості й творили велику спільну країну, її державність, культуру, науку», – вважає В. Путін. «Новоросія» – особливий історичний регіон Причорномор'я, котрий «заселявся вихідцями з усіх російських губерній»⁷.

Відповідно до міфів панрусизму, Розпад Русі – трагедія. Місія Москви – «збирання руських/російських земель». В. Путін неодноразово заявляв, що розпад СРСР – найбільша трагедія ХХ ст., його відновлення – місія Москви, виконанню якої заважають США і Захід.

Д. Медведев, повторюючи міфи панрусизму, написав про те, що «глибинне українство, підживлене антиросійською отрутою та всепоглинаючою брехнею щодо своєї ідентичності, – це і є один великий фейк. Цього явища ніколи не було в історії. І зараз не існує. Змінити криваву та повну брехливих міфів свідомість частини нинішніх українців – найважливіша мета в ім'я спокою майбутніх поколінь самих»⁸.

Не підбирає слів і Т. Сергійцев, формулюючи позбавлене смислу речення про те, що «назва «Україна» не може бути збережена», ставить знак рівності між «денацифікацією» та «деукраїнізацією». Останню він трактує, як відмову від «штучного роздування етнічного компоненту само ідентифікації населення територій історичних Малоросії та Новоросії»⁹.

Така позбавлена тверезого глузду риторика становить основу безальтернативного інформаційного простору країни-агресора, практично всіх засобів масової інформації, насамперед телебачення. Її ретрансляторами, рупорами є В. Соловйов, О. Скабєєва, Є. Попов, А. Шейнін, Д. Кисельов та інші. Довготривала і методична ідеологічна обробка

населення країни-агресора і є фабрикою, що продукує у нього «монолітну» викривлену свідомість, яка адекватно не сприймає реальність, насамперед заперечує як сам факт війни Росії проти України, так і несправедливий її характер.

У практичній сфері панрусизм – ідеологічне підґрунтя воєнних злочинів військовослужбовців країни-агресора в Україні, ідеологія «російської партії війни». Це воєнні злочини військовослужбовців РФ, злочини проти людяності, скоєні ними стосовно до цивільного населення України: катування, зґвалтування, викрадення, насильницьке вивезення за межі України громадян України, дітей, створення гуманітарних катастроф тощо.

Це дії військовослужбовців країни-агресора, що містять ознаки геноциду в Бучі, Ірпені, Гостомелі, Ворзелі, Маріуполі^{10, 11, 12}. Перелік не є вичерпним.

Це використання забороненої зброї, касетних боєприпасів у Харкові та Сумах¹³.

Це спалення україномовних книг, знищення українських архівів та інших історичних джерел української ідентичності^{14, 15}.

Це тисячі й тисячі подібних випадків, що потребують ретельної юридичної фіксації як належна доказова база воєнних злочинів військових країни-агресора в Україні для Міжнародного трибуналу.

Висновки

Викладене вище робить очевидним і доведеним те, що:

- панрусизм не є ідеологією гуманізму, що стверджує загальнолюдські цінності;
- не є ідеологією розвитку і ствердження громадянського суспільства, політичної нації;
- не є ідеологією комплементарності до іншого.

Ним, на нашу думку, культивується:

- 1) зверхність, возведена в абсолюти;
- 2) вищість, що ґрунтується на знеціненні іншого;
- 3) самоствердження на підставі заперечення іншого, його буття, дозвіл на вбивство за іншість;

¹⁰ Снайдер Т. Російська інструкція з проведення геноциду. URL: https://zbruc.eu/node/111466?fbclid=IwAR2NprXMqFf19bDIP3a55vD7ED1NsVbKPCdHxcV7953HMIUhhA_K6ZYqe2I

¹¹ Росії закидають геноцид в Україні: які шанси довести це в суді. URL: <http://surl.li/bvwwz>

¹² Україна в Міжнародному суді ООН: Це РФ розпочала геноцид проти українців. URL: <https://www.dw.com/uk/ukraina-v-mizhnarodnomu-sudi-onn-tse-rf-rozpochala-henotsyd-proty-ukraintsiv/a-61045485>

¹³ Як AI документує докази воєнних злочинів армії РФ в Україні. URL: <https://www.dw.com/uk/tse-zadacha-na-misiatsiyak-ai-dokumentuie-dokazy-voiennykh-zlochyniv-armii-rf-v-ukraini/a-61351594>

¹⁴ Дуляба Н. Окупанти знищують українську літературу та підручники з історії, – розвідка. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/24/okupanty-znyshchuiut-ukrainsku-literaturu-ta-pidruchnyky-z-istorii-rozvidka>

¹⁵ У Чернігівській області знищено архів СБУ з документами про репресії радянського режиму проти українців – голова Держархіву. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/817809.html>

⁶ Неменский О. Об идеях, изложенных в статье Путина по Украине. URL: <https://riss.ru/article/16577/>

⁷ Там само.

⁸ «Українство – фейк. Його не було і немає. Змінити свідомість – найважливіша мета», – Медведев. URL: <https://censor.net/ua/n3331466>

⁹ На сайті РІА Новості вийшла колонка о необхідності «деукраїнізації» України. URL: <https://meduza.io/news/2022/04/04/na-sayte-ria-novosti-vyshla-kolonka-o-neobhodimosti-deukrainizatsii-ukrainy>

4) деструктивна ідеологія не лише стосовно до зовнішнього, а і до внутрішнього іншого;

5) не громадянськість, а підданство, не свобода, а залежність (особиста), не громадянське суспільство, а етноцентрична патріархальність, вождизм/авторитаризм, а не демократичність/обрання;

6) претензійність, що обґрунтовує агресивне месіанство: наші ідеї величні та справедливі, тому мають бути тотальними для всіх, насамперед східних слов'ян;

7) ідеологія «ображених», що прагнуть реваншу;

8) міфи/міфологія, а не об'єктивність (раціоналізм), маніпуляція/спекулятивність, а не фаховість.

Таким чином, панрусизм – ідеологія агресора з усією відповідною атрибутикою. Вона не має перспектив у цивілізованому соціокультурному просторі, оскільки є його антиподом, є небезпечною як для ідентичностей, до яких застосовується ззовні, так і для ідентичності, що її сповідує та дотримується, має бути засуджена світовою спільнотою.

Інформація про автора:

Корновенко Сергій Валерійович,

доктор історичних наук,

професор кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

81, бульв. Шевченка, м. Черкаси, 18031, Україна

Information about the author:

Kornovenko Serhii Valeriiovych,

PhD hab. (History),

Professor at the Department of Intellectual Property and Civil Law Disciplines

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

81, T. Shevchenko Blvd., Cherkasy, 18031, Ukraine